

KENDİMİZİ TANIMAK VE ÖTEKİ: CEMİL MERİÇ'DE AVRUPA MEDENİYETİNİN TEKELLEŞMESİNİN ELEŞTİRİSİ*

Uğur AK**

ÖZET

Kendini tanımak, ötekini anlamaktan ve aradaki farkları bilmekten geçer. Batı, kendini tanıırken hep bir öteki belirlemiş, onu bir düşman olarak görmüştür ve ötekine göre de konum almıştır. Bu konum, onun kendini sürekli dinamik tutmasını sağlayarak sürekli bir gelişimi de beraberinde getirmiştir. Cemil Meriç, bizim de kendimizi tanımamız gerektiğini ortaya koyar; fakat bu Batı'dan farklı olarak ötekini düşman olarak görmek değildir. Meriç için her medeniyet denktir ve her biri diğerinden faydalanmalıdır; ancak o, Batı medeniyetinin 18. asırdan itibaren elde ettiği teknik, iktisadi, askeri ve siyasi üstünlükle artık tek bir medeniyet algısı oluşturmasına karşı çıkmaktadır. Bu algı, özellikle geri kalmış medeniyetler tarafından da kabul edilen bir algı halini almasıyla sadece Batı değerlerinin kabul edilmesini de beraberinde getirmiştir. Biz bu çalışmada Meriç'in, bu algının yanlışlığını ve yeniden kendimiz olmamız için ortaya koyduğu çözümleri ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Cemil Meriç, Medeniyet, Batı Medeniyeti, Kendimizi Tanımak, Öteki.

ABSTRACT

Knowing Ourselves and "The Other": A Critique of the Monopolization of European Civilisation in Cemil Meriç's Works.

In order people to know themselves, they have to understand the others and be aware of the differences. While knowing itself, the West always detected "others", considered them as enemies and acknowledged a position with regard to "others". Allowing the West to stay dynamic, this position brought about a constant development. Cemil Meriç puts forward that we should know ourselves, as well. However, this doesn't mean considering "others" as enemies. According to Meriç, all the civilisations are paramount to each other and they should benefit from each other. Nevertheless, he rejects the West Civilisation's constructing a perception of a single civilisation with its technical, financial, military and political superiority. Being acknowledged especially by un-developed civilisations, this perception has caused western values to be adopted as well. In this study, we try to handle the wrongness of this perception and the solutions introduced by Meriç for us to be ourselves again.

Keywords: Cemil Meriç, Civilisation, West Civilisation, Knowing ourselves, Other.

GİRİŞ

Cemil Meriç'in (ö. 1987) Batı Medeniyeti karşısındaki temel bakışı, ne tamamen kabul ne de tamamen reddetme şeklinde olmuştur. Meriç'in, Batı'nın tüm insanlık tarihi içerisinde sadece bir kesiti ifade ettiği anlayışını benimsediğini görmekteyiz. O, ne Batı Medeniyetini yere göğe sığdıramayanlar gibi bir Batı aşığı, ne de Batı'yı yerin dibine gömenler gibi bir Batı düşmanı olmuştur. Batı'yı kendi bakış açısıyla değerlendirirken bunu objektif kıstaslara göre yapmayı da ihmal etmemiştir. Meriç, öncelikle kendimizi sonra da Batıyı tanımamız gerektiğini belirtmektedir. Bundan dolayı konuya Avrupa'nın coğrafi keşifler ve sonrasını döneme kısa bir bakışla başlamayı düşünüyoruz.

14. asır Avrupa'sında, dünyanın yuvarlak olduğu fikrinin ortaya çıkması Avrupa'da coğrafi keşiflere giden yolu aralamış oldu (İnalçık, <http://tarikhmedeniyet.org>, 2014). Osmanlı'nın 15. ve 16. asırda Akdeniz'in doğusuna tamamen hâkim olması Hıristiyan Avrupa'yı önemli ölçüde sınırladı (Arnold, 1995: 9), bu durum sebebiyle Avrupalılar yeni ticaret yolları bulmak amacıyla daha önce bilinmeyen denizlere ve okyanuslara açılmaya başladılar. Bu seferler birçok yeni okyanusların ve kıtaların bulunmasıyla sonuçlandı. İlk keşif denemeleri 14. asrın başlarında Fransız ve Cenevizli gemiciler tarafından Atlantik Okyanusu ve Afrika kıyılarına doğru yapıldı. Ancak konumu karasal olarak dezavantajlı olan Portekiz'in deniz yolları konusundaki durumu karadaki durumunun tam tersiydi. Okyanus akıntıları onu avantajlı duruma getiriyordu. Portekizliler 14. asrın sonunda Batı Afrika kıyılarını keşfe çıkmış ve Atlantik kıyılarında sömürgecilik faaliyetlerine başlayarak refah düzeyini geliştirmişlerdi (Arnold, 1995: 16).

Coğrafi keşifler, Reform ve Rönesans hareketlerinin etkileriyle gelişmiş oldukları gibi kendileri de bu hareketlerin gelişimini etkilemişlerdir. Bu keşifler sonucunda Avrupa yeni kıtalara yayılma ve onların zenginlik kaynaklarını ele geçirme olanağı elde etmiştir.

Sömürge faaliyetleri, ekonomik anlamda refaha ulaşan Batı'nın artık Batı dışındakileri kendisine göre değerlendirdiği yeni bir dönemi de başlatmıştır. Batı sömürgeciliğinin giderek artan bir seyir gösterdiği ve sonrasında daha yoğun olarak kendisini hissettirdiği dönemde bu bakış açısıyla artık dünya ikiye ayrılmıştır. Batılı olanlar ve olmayanlar. Bu ayrımın Batı için, 'kendisi olmayan' herkes, barbardır, vahşidir (Hocaoğlu, 2000: 11).

Sömürgecilik faaliyetleri, Avrupa'nın kendisini merkezleştirme amacına hizmet eden bir doktrin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doktrin onun kendini mer-

* Bu makale 17-19 Ocak 2014 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Medeniyet Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

kezi bir konuma yerleştirirken izlediği yolları meşrulaştırma amacı da güder. Bu yollar ırk, ekonomik, ahlaki sebeplere bağlayarak açıklamayı amaçlar (Meriç, 1980: 289).

Avrupa'da 15. asırda sanat dalında başlayan yenilikçilik hareketleri 18. asırda bilim, din ve felsefe konularına da yayılmıştır (Demir, Acar,1993: 311); fakat bu düşüncenin kaynakları Antik Yunan dönemi gelişmelerine kadar dayandırılabilir (Kıllıoğlu, 1990: 127). Nitekim Aydınlanma, geçmişten tamamen bir kopuş özelliği taşımamış, Rönesans ve onun bir sonucu olan bilimle evrilmiştir (Alatlı, 2010: 917). Aydınlanmayla birlikte batıl inançlar yerine özgürlükçü, akılcı ve bilimsel bulgular benimsenmiştir (Kıllıoğlu, 1990: 127) .

Sanat, din, bilim ve felsefede ortaya çıkan yeni düşüncelerin ilk defa sıradan insanların günlük yaşamını etkilediği bir gelişme olarak Sanayi Devrimi karşımıza çıkmaktadır. Bu devrim, makine gücü kullanarak ürünleri daha kolay ve ucuz imal ederek Avrupa halkının refah düzeyini hızla yükseltmiş, bunun sonucu olarak da 16. asra kadar tarih boyunca aşağı yukarı sabit kalan kişi başına düşen millî gelir aniden katlanarak artmaya başlamıştır. Bu da bir nüfus patlamasına yol açmış, Avrupa kıtasının diğer kıtalara oranla askeri ve ekonomik gücünü arttırmıştır (Küçükkalay, 1997: 61-62). Bu gelişmelerde özellikle buhar makinesinin rolü büyüktür. Buhar makinesi hem fabrikalarda insan gücü yerine kullanılmaya başlanmış, hem de gemi ve lokomotiflerin daha hızlı hareket etmesini sağlayarak insan ve maddelerin daha hızlı bir şekilde ulaşımını sağlamıştır (Demir, Acar,1993: 311).

Coğrafi keşifler sonucu Avrupa'ya diğer kıtalardan getirilen zengin kaynaklar sosyal yapıda yeni bir sınıfın ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bu sınıf yeni Avrupa'nın da değişim motoru görevini üstlenen "Burjuva"dır. Marks'ın Kapitalist orta sınıf olarak tanımladığı burjuva, sosyal statüsünü ve gücünü, mevcut sosyal yapıdaki köylü-soylu ayırımından farklı olarak eğitiminden, işveren konumundan ve zenginliğinden almıştır (Dursun, 1990: 224-226). Coğrafi keşifler ve yeni ticaret yollarının bulunması sonucu ortaya çıkan yeni servet, kapitalizm ve sanayi devriminin gelişimini olumlu yönde etkilemiştir (Arnold, 1995: 36).

Kapitalizm, coğrafi keşifler, aydınlanma ve sanayi devriminin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkan bir sistemdir. Kavram itibarıyla Latince'den gelir ve ilk olarak aydınlanmanın da öncülüğünü yapan İtalya'da 13. asırda kullanılmaya başlanmış ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerine dağılmıştır. Ancak bir sistem olarak karşımıza İngiltere'de yaşanan sanayi devrimi sonrasında üretimin tüketimi karşılması hatta daha da fazla üretimin yapıldığı 18. asır sonlarında çıkmaktadır (Özel,1990: 340-341).

16. ve 19. asırlar arasında gelişen kapitalizm, 19. asırda artık Avrupa'nın iktisadi açısından en etkili sistemi olmuştur. Kapitalizm bu asırlar arasında meydana gelen coğrafi keşifler, sömürgecilik, Rönesans, Reform hareketleri ve Sanayi Devrimlerinin doğal bir sonucudur.

Avrupa'nın Dünya görüşü Hıristiyanlık, Burjuvazi ve Sosyalizm olarak üç sınıfta toplanır. Hıristiyanlık kilisenin eseridir, 16. asırda etkisini kaybetmeye başlamıştır. Burjuvazi, isyandır ve temelinde hürriyet, akıl ve bireycilik vardır; ancak Avrupa sınıflı bir yapıya sahiptir ve sonuçta bu görüşün de miadı dolmuştur. 18. asırda sınıfsız toplum düşüncesi ortaya çıkmıştır. Liberalizm, dünyada yeni bir sınıfın, Sosyalizm hareketinin ortaya çıkmasına engel olamamıştır (Meriç, 2006b: 281-282).

16. asırdan 19. ve 20. asra kadar yaşanan bu gelişmeler Meriç'in değimiyle Osmanlı'yı Avrupa karşısında Gülüver durumuna düşürmüştür. Önce cüceler ülkesinde bir dev ve sonrasında devler ülkesinde bir cüce. Batı'da yaşanan bu gelişmeler son dönemde bir çöküş içerisine giren Osmanlı'nın kurtuluşunun Batı'ya yönelmekte olduğu tezini de ortaya atmış hatta güçlendirmiştir. Meriç bu düşüncesini "Türk aydını yaklaşık iki asırdır yenilik peşindedir ve aydınımızın idealar dünyası ise Batıdır. Batı'dan gelen her gölge mağara duvarlarımızda bize hakikat olarak görülmektedir (Meriç, 1998: 111)" diye ifade etmiştir. Abdullah Cevdet'te (ö. 1932) döneminin aydınlarıyla aynı düşünceyi paylaşmıştır. Onun içinde tek medeniyet vardır ve o da Avrupa medeniyetidir. Abdullah Cevdet için kurtuluşun tek çaresi de Avrupa medeniyetiniydi (Meriç, 2003: 141), tıpkı Namık Kemal'de (ö. 1888) olduğu gibi (Meriç, 1998: 193-194).

MEDENİYET KAVRAMININ TARİHSEL SÜREÇTE TANIMI

Medeniyet veya uygarlık, sözlük anlamı olarak; a) barbarlık durumundan çıkıp törelere bağlı olarak belirli bir yurt içinde birlikte yaşama, b) kültür durumu anlamında geniş bir toplumun bütün bölümlerinde ortak olan dinsel, ahlaksal, estetik, teknik ve bilimsel nitelikteki toplumsal olayların bir bütünü (Akarsu, 6. Baskı: 185-186) veya değişik coğrafyalarda yaşayan insanların ürettikleri bilgi, teknoloji, yapı, kurum, inanç, sanat eseri, vb. maddi-manevi ürünlerin belirli bir zaman dilimindeki genel adıdır (Demir, Acar, 1993: 365).

Terim, Arapça'da "şehir" anlamına gelen ve müdün köküne dayanan medîne isminden Osmanlı Türkçesi'nde türetilen medeniyet kelimesinin, kök itibarıyla "yönetmek" (es-siyâse) ve "mâlik olmak" anlamları da bulunan deyn (dîn) masdarıyla ilişkili olduğu da ileri sürülmüştür. Medenî (medeniyete) ve medîni ise "şehre mensup olan, şehirli" mânasına gelmektedir (Kutluer, 2003: 296). Günümüz Türkçesinde ise kavram uygarlık terimiyle karşılanmış ve a) (Sözcük anlamı) Barbarlık durumundan çıkıp törelere bağlı olarak belirli bir yurt içinde birlikte yaşama, b) (Sonradan kazandığı anlam) Bilim ve tekniğin ilerlemesi ile yaratılan yaşama koşulları ve bunun sonucu ortaya çıkan yaşamada kolaylık sağlama, usçullaşma ve yetkinleşme, yaşama biçimlerinin daha bir incilmesi durumu, c) (Daha geniş olarak kültür durumu anlamına) Geniş bir toplumun bütün bölümlerinde ortak olan dinsel, ahlaksal, estetik, teknik ve bilimsel nitelikteki toplumsal olayların bir bütünü (www.tdk.gov.tr, 2014) anlamlarında kullanılmıştır.

Kavram olarak 17. asırda karşımıza çıksa da medeniyetler tarihi insanlık tarihi kadar eskidir; çünkü medeniyetleri kuran insanlıktır. Bu konuyla ilgili en eski ve sistemli çalışmalardan birini İbn Haldun (ö. 1406) yapmıştır. İbn Haldun 14. asırda “umran” kavramını bir kavmin sosyal-dini düzenini, adet ve inançlarını ifade etmek için kullanmıştır. Bu kavram günümüzde kültür veya medeniyet kavramlarını karşılamaktadır (Aslantürk, Amman, 1999: 105). Zaten Türkçede medeniyet kavramını ilmi çerçeveye oturtan Cevdet Paşa, medeniyeti iki temel kavram üzerine beşeri ihtiyaçların karşılanması ve ahlaki bakımdan olgunlaşma olarak ele alırken İbn Haldun’dan etkilenmiştir; fakat Cemil Meriç, Cevdet Paşayı, İbn Haldun’un “umran” kavramını tam olarak anlamamakla suçlar. İbn Haldun kavramı hem bedeviliği hem de haderiliği kapsayıcı şekilde kullanmıştır (Meriç, 2006: 86). Aslında İbn Haldun umran’ı, ilk aşaması bedevilik olan daha sonra ise haderîleşme geçiş şeklinde tanımlamaktadır. Söz konusu geçiş dinamik bir süreçtir, bedevi ve haderî toplumların teması sonucunda doğal ilişki ve çelişkilerin sonucunda meydana gelir (Elibol, 1989: 16-17). Ali Paşa (ö. 1880) şu ifadeleriyle yaşanan bu hercümerce son vermek ister: “medeniyet, insan toplumunu kuran fertlerin her yönden tam bir güven içinde yaşamaları, asayiş ve refah nimetlerinden yararlanmaları demektir; ne var ki emniyet ve refah zamanla gelişir, bu gelişmenin adı terakkidir işte”. Meriç bu tanıma açar ve iki maddede ele alır;

Avrupa’nın şimdiki “civilisation”u değildir medeniyet. Her toplumun kendine göre bir medeniyeti vardır.

Terakki de, cemiyeti tertip eden fertlerin daha aydınlık, daha insanca, daha mutlu bir hayat gerçekleştirmek için harcadıkları gayretler bütünüdür (Meriç, 1998: 190).

Avrupa’da ise 17. asıra kadar zarafet anlamındaki *police* kavramı şehirliliği ifade eden bir kelime olarak kullanılmaktayken bu asırda yerini Fransızca kökenli *civiliasition*’a bırakmıştır. Yeni kavramın tam olarak ne anlama geldiği konusunda tam bir mutabakat sağlanamamıştır. İki asır boyunca bir belirsizlik yaşandıktan sonra ilk olarak Akademik Lugat’ın 3. cildinde medenileştirme eylemi olarak tanımlanmıştır (Meriç, 2006: 81).

19. asırda Almanlar fikri ve bilimsel ilerleme için kültür, maddi ilerlemeler için de medeniyet kavramlarını kullanarak bir ayrıma gitmişlerdir. Aynı asırda Taylor (1871) kültür terimini Amerikan İngilizcesine kazandırırken medeniyetle eş anlamı kullanmış ve maddi, fikrî, bilimsel kısaca insan hayatını ilgilendiren tüm unsurları bu kavram altına toplamıştır (Marshall, 1999: 442). Fransızlar ise kültür ve medeniyet ayırımına sadık kalarak insanın olgunlaşması için harcanan çabaya kültür, dünyayı değiştirmek için yapılan hareketlere medeniyet demişlerdir (Aslantürk, Amman, 1999: 203-205). Bu tanım kültür kavramına evrensel bir anlam kazandırmıştır ve Avrupa kelimeyi böylece benimsemiştir (Meriç, 2006a: 82).

CEMİL MERİÇ'E GÖRE MEDENİYET KAVRAMININ TEKELLEŞMESİ SÜRECİ

Meriç, Akademik Lügat'te yapılan tanımın Avrupa'nın iştahını kabarttığını belirtir; çünkü ortada bir medenileştirme varsa bir de medenileştirecek olmalıdır ki bu 19. asır ve sonrasında iktisadi ve siyasi gücü elinde bulunduran Batı'dan başkası olamayacaktır. *Civilisation* bu tanımıyla Avrupa için artık sömürgeci meşurlaştırıcı bir aracı haline almıştır (Ata, 2014: 166); çünkü tanım Avrupa'yı kılavuz medeniyet konumuna getirmiştir (Meriç, 2006: 81). Artık Batı doğru bilginin ve gelişmişliğin kaynağıdır. Geri kalmış olan toplumlar Batı'yı örnek alarak gelişebilirler.

Bu durum *eurocentric* bir dünya görüşünü ortaya çıkarmıştır. Bugünkü Avrupa kendine âşık diyen Meriç, Batı medeniyetinin *eurocentric* algısını da "Medeniyet Batı'nın istilasidir. Batı'nın kendisidir. Gerçek ve tek örnek Batı'dır." sözleriyle dile getirmiştir (Meriç, 2006b: 304-305); fakat durumun daha vahim olanı ise Batı'nın bu düşüncesinin kendi aydınımız tarafından da kabul görmesidir. Hiçbir hakikatin kendi insanımızla değer kazanmayacağı düşüncesinin şuurlarımızda oluştuğunu ifade eden Meriç, Avrupa'nın bize sunduklarının da içtimai hayatımıza uyum sağlayamayacağını belirtmiştir (Meriç, 2006b: 303).

Özellikle teknik ve iktisadi anlamda ilerleme göstermesi hasebiyle Osmanlı aydını da II. Mahmut döneminden sonra Batı eksenli düşünmeye başlamıştır. Artık Batı tarzı ıslahatlar yapılmaya ve Osmanlı'nın içinde bulunduğu sorunların çözümünün Batı'da ve Batılılaşmakta olduğu düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Bu düşünce o kadar kabul görmüştür ki, artık aydınlarımız Batı'nın ortaya çıkardığı her yeniliği iyi-kötü ayrımı yapmaksızın ithal eder hale gelmişlerdir (Meriç, 2003: 168).

Meriç, Batı'nın Doğu üzerinde nasıl bu kadar etkili olabildiği üzerinde de kafa yormuştur. O'na göre Batı kelimelerle oynamış ve oynadığı her kelimeyle bizim idrak kabiliyetimizi biraz daha karıştırmış ve köreltmıştır. Yukarda da bahsettiğimiz gibi medeniyet veya kültür olarak karşımıza çıkan *civilisation* kavramı iki asır boyunca tanımlanamamış, hatta tam anlamıyla bugün bile tanımı yapılamamıştır. Batı, Doğu'nun dinamiklerini oluşturan geleneksel kavramların yerine yenilerini üretmiş ve bu kavramların tam olarak anlamlarını da hiç bir zaman ortaya koymamıştır. Bu kavramlara en güzel örneklerden ikisi kültür ve medeniyettir. Bu iki kavramın aynı anlamda mı yoksa farklı anlamlarda mı kullanıldıkları bile bir mefhumdur. Meriç, Avrupa'nın şuurlarımızı felce uğrattığı iki kelime olan kültür ve medeniyet kavramlarının II. Meşruiyetten itibaren dilimize girdiğini ve 161 manası olan bu meçhul kavramın yerine bizde irfan kavramının bulunduğunu ifade eder (Meriç, 2006b: 304). Bugün dilimizde kültürfizik, kültür mantarı veya kültürlü insan gibi değişik alanlarda kullandığımız kültürün tam bir tanımını yapmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir.

Batı'nın kavramlar yoluyla zihni yapımızla oynaması, Avrupa karşısında aşağılık duygusu içerisindeki gençliğin, Batı'nın kendisine aşladığı mefhumlar nedeni-

le idrakini yitmesine neden olmuştur (Meriç, 2006b: 304). Bu anlayış artık Batı'nın üstünlüğünü kabulle devam eder. Sonuç ise artık kendini ve kendi değerlerini küçük gören hatta mazisine küfreden bir neslin ortaya çıkmasıdır. Batı, mazisini çok iyi bilir ve yaşadığı acıları da başarıları da unutmaz; fakat durum bizde tam terstir. Meriç'in deyimiyle Avrupa mazisine hürmetkârdır; bizde, aydın olmanın ilk şartı maziye sövmektir (Meriç, 2006a: 309). Maziye tanımak istikbal için en büyük teminattır. Avrupa bu hakikati çok iyi bildiği için, bizde bu küçüklüğü yaratmaya muvaffak olmuştur (Meriç, 2006b: 365). Bu anlamda tarihin tarafsız bir ilim olmadığını belirten Meriç, Batı'nın tarihini, Batı insanının üstünlüğünü ispat etmek için kullandığı bir araç olarak görmektedir (Meriç, 2006b: 294).

Batı insanı Batılıya göre üstündür, Avrupa için insanlık Avrupa sınırları içersinde biter (Meriç, 2006b: 281). Hatta Avrupa için insan tarafından üretilen kültür ve medeniyet, sadece Batı sınırları içersindedir. Bunun sonucu da Avrupalı'nın Doğu düşüncesini vasat bir düşünce olarak yaftalaması olmuştur (Meriç, 1998: 142). Sosyoloji'nin isim babası olan A. Comtu'un (ö. 1857) üç hal yasasındaki tasnifi de aslında Batı'nın düşüncesini bizlere çok güzel bir şekilde göstermektedir. Comte, üç devirden bahseder: Teolojik devir, Metafizik devir ve Pozitif devir. 19. asırda pozitif çağa sadece Avrupa geçmiştir ve tüm toplumlar bu süreci yaşayacaktır. Sonuçta, yine kılavuz görevi üstlenen bir Avrupa karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sadece Avrupa pozitivizm aşamasındadır ve diğer toplumlar da aynı süreçlerden geçerek Avrupa'nın zaten içerisinde bulunduğu aşamaya gelmeye çalışacaklardır. Batı geliştirdiği bu düşünce tarzında başarılı olmuştur. Bu başarı, Dostoyevski'nin (ö. 1881) "Avrupa'yı kendimizden daha iyi tanıyoruz" dediği gibi, artık kendimizi unutmamıza ve yönümüzü Batı'ya dönerek sadece Batı'yı tanımamıza neden olmuştur. Meriç, Dostoyevski'ye bir de ekleme yapar ve "biz ne kendimizi tanıyoruz ne de Avrupa'yı, Avrupa'yı Avrupa'nın istediği kadar tanıyoruz" (Meriç, 2003: 106) ifadelerini kullanarak Batı'nın başarısını gözler önüne serer.

Meriç bir Avrupa düşmanı değildir ya da *eurofobisi* de yoktur. Onun asıl derdi bizimledir. Bizim biz olabilmemiz için öncelikle kendimizi tanımamız gerektiğinden bahseder. En başta *eurocentric* bakış açısına karşı çıkar; çünkü O tek bir kültür veya medeniyet fikrine karşıdır. Bir değil birçok kültür vardır dünyada ve bu kültürlerin değerleri de birbirine denktir. O yüzden bir kültürün diğer kültüre veya kültürlere üstünlüğünden bahsedilemez (Meriç, 2006a: 110). Batı kültürü mevcut kültürlerden bir tanesidir ve ne Batı kültürünün diğerlerine, ne de diğerlerinin Batı kültürüne bir üstünlüğünden bahsedilemez; ancak "bugün bütün dünya Avrupalılaştırmıştır" (Meriç, 2006b: 301) diyerek üzüntüsünü dile getiren Meriç'e göre daha vahim olan ise Batı'nın bize ve kendinden olmayan bütün ülkelere kendi hayat tarzını empoze etmesidir (Meriç, 2006b: 306).

Elbette Avrupa'yı tanıyacağız; ancak bilgi kendimizden/kendimizi tanımaktan başlar (Meriç, 2006b: 301). Gerçek entelektüel, önce ülkesinin haklarını, düşman

dünyaya haykırmak zorundadır. Ülkesinin bütününü bütün dünyaya karşı müdafaa etmelidir (Meriç, 2003: 58); ancak Avrupalının kavramlar üzerinde yaptığı deformasyon devam etmiştir. Entelektüel kavramı da, ülkeden ülkeye, yazardan yazara değişen bir mefhum halini almıştır (Meriç, 1998: 15). Filozoflar 19. asırda yeni bir isim ile anılmaya başlanmış ve entelektüel kavramı ortaya çıkmıştır (Meriç, 1998: 37); fakat artık entelektüel, filozoflardan farklı olarak yeni bir misyon üstlenmiştir. Bu misyon teknik bilgilere dayanarak hâkim sınıfın yani Avrupa'nın/Avrupalının çıkarlarını korumaktır. Bugün hâkim sınıf dünya düzeninde Batı toplumdur ve entelektüeller Batı'nın çıkarlarını korumak amacındadır. Sömürge çağındaki psikiyatriların Afrikalıların aşağılığını ispatlamak için bilimsel teorileri kullanmaları gibi (Meriç, 1998: 37).

O zaman Türk entelektüeller dilini, dinini, tarihini bilmek zorundadır (Meriç, 2006b: 348). Bir entelektüel yabancı dil bilmesede olur, çok kitap okumaya da ihtiyacı yoktur. Yeter ki ana dilini gerçekten bilsin. Kelimeleri secereleriyle tanısın. Asıl olanları adilerden ayırsın (Meriç, 2003: 108). Böylece önce kendisini ve değerlerini öğrensin.

TEKELLEŞME KARŞISINDA MERİÇ'İN BİZE SUNDUĞU REÇETE: OKUMAK, ANLAMAK VE (KENDİNİ VE ÖTEKİNİ) TANIMAK

“Çare, Batı'yı bütün olarak tanımaktır” demiştir Meriç. “Batı'nın içtimai ve iktisadi tarihini bir bütün olarak bilmek gerekir” der ve ekler: “iyi tarafları kadar kötü taraflarını da anlamak gerekiyor”. Batı'nın bugün sahip olduğu teknik üstünlüğün bir ümitsizliğe neden olmaması gerektiğini belirtir ve tek yolun Batı karşısında mevcut durumu kabullenmekten ziyade Batı'yı her yönüyle tanımak olduğunu dile getirir. “Ecdadımızın fetihlerini irfanla tamamlayalım” düşüncesini savunur. Batı'nın dün olmadığı gibi bugün de, yarında bizden büyük olmadığını dile getiren Meriç bunun yanında gelecek nesiller içinde ödevlerimizden bahseder: Kendimizi tanımak, saygı duymak ve değerlerimizi gelecek nesillere aktarmak (Meriç, 2006b: 284-285).

Meriç'e göre Avrupa'yı dev olarak görmekten kurtulmak; fakat kendimizi de dev olarak görmemek lazım (Meriç, 2006b: 344). Milletler arasında bir öncelik/üstünlük yoktur. Medeniyetler birbirlerini tamamlar ve güzelleştirir (Meriç, 2006b: 237). Doğu Batı'ya Batı da Doğuya bu anlamda muhtaçtır. Doğu-Batı kutuplaşması, Batı'nın eseri olan çok yersiz bir tasniftir (Meriç, 2006b: 23). Bu tasnife Ortaçağ'daki Müslüman-Doğu ile Hıristiyan-Batı çatışması, Avrupalının Asyalıya düşman gibi bakmasına yol açmıştır (Meriç, 2006b: 108); fakat bir elmanın iki yarısını oluştururlar.

Kaderimizi çizen Avrupa'nın siyasi ihtirasları: kullandığımız kelimeler onun emellerini dile getiriyor. Kulağımıza fısıldanan lafızları hudut ve şümullerinden habersiz fısıldayıp duruyoruz (Meriç, 2003: 52). İrfan (Bkz. Uludağ, İslam Ansiklope-

disi, İrfan maddesi), düşüncenin bütün kutuplarını kucaklayan bir kelime. Beşeri beşer yapan vasıfların tümüdür. Kültür, homo ekonomikus'un kanlı fetihlerini gizlemeye yarayan bir şaldır (Meriç, 2003: 173). Batı iktisadi amaçları için kullandığı kavramları sosyal alanda da hâkim kılmak ister. Bu onun üstünlüğünü perçinleyeceği bir yoldur. Bizim kendi kavramlarımızı anlamamız ve gerekirse bu kavramları Batı'nın kavramları yerine geçirecek kullanmamız gerekir; fakat bizim Batı karşısında içinde bulunduğumuz küçük psikolojisi kendi değerlerimizi de küçük görmemize neden olmuştur. Bu bağlamda "İslamiyet terakkiye mani midir?" diye soran Meriç Batı düşüncesi karşısında İbn Rüşd (ö. 1198) ve İbn Haldun gibi düşünürleri örnek göstererek ve İslamiyet'i düşünce ve bilimsellik açısından Batı dünyasının dini olan Hıristiyanlıkla karşılaştırarak "Hıristiyanlık terakkiye ne kadar engelse İslamiyet de o kadar engeldir" der (Meriç, 2006b: 194).

Bütün Avrupa'yı mahkûm etmemek için iki farklı Avrupa tasvir eder Meriç: birincisi Liberal, romantik, şiir ve hayal peşinde koşan, ikincisi bütün dünyayı sömürge olarak gören. (Meriç, 2006b: 345)

Meriç, Batı karşısında kendi değerlerimizi reçete olarak sunar ve bunu gerıcilik olarak görenlere de "murdar bir halden muhteşem bir maziye kanat çıkmak gerıcilik ise her akli başında insan gerıcidir" diye cevap verir (Meriç, 2003: 80). Aslında Avrupa'nın Ortaçağ murdarlığından kurtulmak için geçmişe yönelerek Rönesans'ı gerçekleştirilmesi de böyle bir gerıcilik değil miydi(!)?

Meriç'e göre çağdaş insan, insanın yarısıdır. Ona kutsiyetini ve bütünlüğünü kazandırmanın yolu murâkabe. Bizi ne yalnız veli kurtarabilir, ne ihtilalci. Kutuplar arasında âhenk kurulmadıkça insanlık tehlikededir (Meriç, 2003: 212). Meriç Doğu ile Batı'nın bir bütünü temsil ettiğinin ve birbirlerini tamamladığının bilincindedir. Ona göre ikisi arasında bir üstünlük olmadığı gibi bir düşmanlık da yoktur; fakat bizim kendi değerlerimiz olduğu gibi Batı'nın da kendine ait değerleri vardır. Bu farklılık bir çatışma nedeni olmadığı gibi kendimizi küçük görmemizde de gerek yoktur. Bizim Batıyla teknik anlamda yarışır hale gelmemiz sadece kendimiz olduğumuzda mümkündür Meriç'e göre. Bunun da tek yolu okumaktır. Hem kendimizi hem de Batıyı okumaktır.

SONUÇ

Meriç, döneminin ve kendinden önceki neredeyse iki asrı aşkın bir zaman diliminde yaşanan kültürel ve entelektüel algı biçiminin analizini yaparak bize içinde bulunduğumuz karanlık tabloyu göstermeye çalışmaktadır. O sadece sorunu ortaya koymakla da yetinmemiş, çözüm yollarını da bizzat sunmuştur. Çözüm yollarını sunarken de medeniyet olarak kendinden başkasının yok oluşunu bir çare olarak sunmamıştır. Meriç için her toplum, her medeniyet aynı ölçüde önemli ve değerlidir. Bundan dolayı da bir medeniyetin yükselişi bir diğesinin çöküşüne bağlamamıştır. Tam tersine o tüm medeniyetleri gücümüzün yettiği ölçüde tanımayı ve on-

lardan da yararlanmayı tavsiye etmektedir.

Meriç, içinde bulunduğumuz olumsuz durumun asıl sorumlusu olarak da yine kendimizi görmektedir; çünkü biz kendimizi, değerlerimizi kaybettiğimiz ve Batı'yı ve onun değerlerini tanıyıp kayıtsız şartsız kabullenmeye başladığımız andan itibaren üreten değil, tüketen bir duruma geçtiğimizi ifade eder. İktisadi ve teknik alanda yaşanan gerileme beraberinde kültürel olarak Batı'nın üstünlüğünü kabul ettiler. Batı'dan gelen hiçbir bilgiyi eleştirmeden kabul ederek bataklıkta çırpındıkça batan bir insan gibi, ilerlemek için sadece Batı'ya yöneldikçe geriledik ve sonuçta da idrakimiz kaybettik.

O, içinde bulunduğumuz durumdan sadece, kendimizi ve Batıyı okuyarak, tanıyarak kurtulabileceğimizi belirtir; ancak bu okuma, kendi kavramlarımızla gerçekleştireceğimiz bir okumadır. Bu okuma her şeyiyle okumadır. Hem kendimizi hem de Batı'yı ve diğerlerini iyisiyle, kötüsüyle okumaktır. Meriç'e göre bizde Batı gibi sadece kendimizi yüceltmemeliyiz; çünkü medeniyetlerin birbirlerine üstünlükleri söz konusu değildir. Her bir medeniyet değerlidir görüşünü savunan Meriç, bizde ekonomik ve teknik üstünlüğümüz olduğunda nasıl davranacağımız konusunda da bir yol göstermekte ve "irfan" kavramına dikkat çekmektedir. Meriç, medeniyet kavramının içeri boşaltılmış olarak gördüğü için yerine kendimize ait olan bir kavramı kullanarak tekrar özümüze dönmeyi amaçlamıştır.

Meriç bizim kendimizi tanımamız için bir ötekine ihtiyacımız olsa da bu ötekinin düşman olarak algılanması gerekmediğini, her bir medeniyetin ortaya koyduğu değerlerle diğerlerinden ayrıldığını ifade etmektedir. O, Batı düşünürlerinin içine düştüğü hatadan kurtularak ötekini düşman olarak algılamak yerine ondan gelişim adına faydalanmayı savunmuş bir düşünürdür.

Kaynakça:

- » AKARSU, Bedia. (6. Baskı). Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılâp Kitapevi, İstanbul.
- » ALATLI, A. (2010). Batı'ya Yön Veren Metinle III, İlke Yay. İstanbul.
- » ARNOLD, D. (1995). Coğrafi Keşifler Tarihi, (çev. Osman Bahadır), Alan Yay. İstanbul.
- » ASLANTÜRK, Z. & AMMAN, T. (1999).Sosyoloji, İFAV Yay. İstanbul.
- » ATA, R. (2014). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Mütefekkir, Sayı:1, Konya.
- » DEMİR, Ö. & ACAR, M. (1993). Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Yay. İstanbul.
- » DURSUN, D. (1990). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yay. İstanbul.
- » ELİBOL, Sadettin (1989). İnsanlığın Tarihi Üzerine, Akçağ Yay. Ankara.
- » HOCAOĞLU, D. "Bir Kere Daha Düşünmek İçin İyi Bir Fırsat".
- » İNALCIK, H., <http://tarihvedmedeniyet.org>, 2014
- » KILLIOĞLU, İ. (1990). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yay. İstanbul.
- » KUTLUER, İ. (2003) İslam Ansiklopedisi, İSAM, Ankara.
- » KÜÇÜKKALAYCI, M. (1997), Endüstriyel Devrim ve Ekonomik Analizlerinin Sonuçları, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Isparta, s. 51-68.
- » MARSHALL, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Akinhay, Derya Kömürçü), Bilim ve Sanat Yay. Ankara.
- » MERİÇ, C. (1980). Kırk Ambar, İletişim Yay. İstanbul.
- » MERİÇ, C. (1998). Mağaradakiler, İletişim Yay. İstanbul.
- » MERİÇ, C. (2003). Bu Ülke, İletişim Yay. İstanbul.
- » MERİÇ, C. (2006a). Umrandan Uygarlığa, İletişim Yay. İstanbul.
- » MERİÇ, C. (2006b). Sosyoloji Notları, İletişim Yay. İstanbul.

-
- » MERİÇ, C. (2012). Yeni Bir Dünyanın Eşiğinde, İletişim Yay. İstanbul.
 - » Muhalif., Yıl: 1., Sayı: 12, 2000, s.11.
 - » ÖZEL, M. (1990). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yay. İstanbul.
 - » TDK, www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54522ea2332847.00009684
 - » ULUDAĞ, S. (2003). İslam Ansiklopedisi, İSAM, Ankara.